

Včelařství v ekologickém zemědělství

Předpisy pro ekologické zemědělství pamatují i na chov včel, zpracování jejich produktů a jejich nezastupitelnou úlohu při opylování rostlin, včetně vlivů včel na krajinnou tvorbu a ekologii obecně. Ekologický chov včel je v evropských předpisech EZ detailně rozpracován – NK (ES) č. 889/2008, a v našich přírodních a klimatických podmínkách je řada požadavků v praxi jen velmi obtížně splnitelná. Doba přechodu na ekologické včelařství trvá minimálně 12 měsíců. Ekologická kvalita včelařských výrobků je definována především požadavky na ošetření včelstev, životní prostředí, jakož i na zpracování a skladování.

Včelařství je jedním z nejstarších oborů lidské činnosti. Výstupními produkty jsou med, vosk, propolis, pyl, mateří kašička a včelí jed. Významným výstupem včelařské činnosti je též opylení rostlin. Včelaření se u nás věnují z velké části zájmoví včelaři ze záliby a vztahu k přírodě. Včelařství je však také profesionálním hospodářským a podnikatelským oborem, realizovaným na včelích farmách. Jako zemědělský obor má nenahraditelný význam při řízeném opylování. Úly umístěné na kočovných vozech se přisunují k hmyzosubným zemědělským plodinám v době květu. Využívá se tak jedna z důležitých vlastností včely – věrnost květu. Včela se vrací k témuž druhu kvetoucí rostliny po celé období kvetení. Pro kvetoucí zemědělskou monokulturu (řepka, slunečnice, pohanka, svazanka, ovocné sady atd.) se tak stává opylovací činnost včely ekonomicky významným činitelem.

Včelín na vhodném místě pro ekologické zemědělství

Foto Ing. Jan Dvorský

Péče o včely

Úly a materiály používané ve včelařství musí být vyrobeny z přírodních materiálů. Doplnění nových včelstev nebo matek musí být vždy od ekologických včelařských jednotek. Pokud nejsou ta-

kém včelaření použít, pokud včelař prokáže, že vosk z ekologické produkce není na trhu dostupný, že konvenční vosk, který hodlá použít, pochází pouze z víček buněk a laboratorním rozbořem doloží, že není kontaminován látkami, které nejsou v ekologickém zemědělství povoleny.

Zimní krmení včel může být zajištěno pouze medem a pylem pocházejícím z ekologického včelařského provozu, přednostně ze stejné jednotky. Umělá výživa včel je povolena, pokud je přežití včel ohroženo klimatickými podmínkami. To je na území České republiky prakticky každoročně. Jako umělá výživa je povoleno použití medu, cukru a cukrového sirupu výhradně z ekologické produkce. Umělá výživa je povolena v období mezi poslední snůškou a 15 dní před zahájením dalšího období produkce nektaru nebo medovice.

Zdraví včel

Ve zdravotní péči se využívají preventivní opatření. Preventivní použití chemických alopatických léčiv je zakázáno. Pokud však i přesto včelstva onemocní nebo se nakazí, musí být okamžitě ošetřena veterinárními přípravky a léčivy, jejichž použití je v ČR povoleno v souladu s veterinárními předpisy. Pokud musí být použity k léčbě chemicky syntetizované alopatické přípravky a léčiva, pak musí být léčená včelstva po dobu léčby umístěna do izolovaných úlů a veškeré dílo se musí po ukončení léčby vyměnit za vosk pocházející z ekologického včelaření. Po ukončení léčby a výměně díla musí včelstvo znovu projít ročním přechodným obdobím.

Pro tlumení a likvidaci varroózy jsou povoleny organické kyseliny (mravenčí, mléčná, octová, šťavelová) a éterické oleje (thymol, eukalyptol a kafr). Z uvedených látek je u nás povoleno používat k léčbě varroózy jen kyselina mravenčí a thymol (viz Sdělení SVS ČR k prevenci a tlumení varroózy včel v období roku 2011 až jara 2012).

Při nižším zamoření varroózou používají chovatelé včel v letním období přípravky Formidol 40 ml – odparné desky s kyselinou mravenčí. Je vhodné a doporučuje se aplikovat tento přípravek již během pozdního jara a po celé léto, pokud teploty dosahují v průběhu dne alespoň 20 °C. Páry kyseliny mravenčí pronikají včely do plod-

vých buněk a ničí zejména vývojová stadia roztoče *Varroa destructor*. Použití Formidolu 40 ml je vhodné zvláště v chovech s výskytem nosematózy nebo zvápenatělého plodu. Páry kyseliny mravenčí napadený plod usmrctví, nutí včelstva k odvíčkování buněk a k odstranění nemocných kukel dřívě, než se stanou infekčními. S ohledem na nízkou dávku účinné látky a krátkou dobu působení nezanechává rezidua v medu, ani ve vosku. Odparné desky s kyselinou mravenčí Formidol 40 ml jsou veterinárním vyhrazeným léčivým přípravkem a jsou vydávány či používány bez veterinárního předpisu či souhlasu KVS.

V některých alternativních systémech celoročního boje proti varroóze se používá i thymol jako účinná látka nahrazující kyselinu mravenčí. Použití této metody je nevhodnější v období, kdy již byl odebrán med, protože použití thymolu se může nepříznivě projevit v organoleptických znacích medu. Pro dosažení dobré účinnosti je potřebná koncentrace par thymolu okolo 10 mikrogramů v jednom litru vzduchu v úlovém prostředí. Pro tento účel bylo vyvinuto v zahraničí několik aplikačních přípravků včetně tzv. thymolových rámečků. Jejich aplikace v období snůšky je však nevhodná, protože zanechává organolepticky zjistitelná rezidua v medu a vosku.

Přípravky na bázi thymolu jsou dostupné vyhrazeným veterinárním léčivým přípravkem Thymovar, 15 g thymolu v jednom proužku do úlu pro včely nebo Api-guard gel. Přípravky na bázi thymolu se aplikují až po posledním vytvoření medu, působí dlouhodobě na roztoče po vyběhnutí napadených včel z buněk plástů. Thymol zanechává dlouho typický pach ve včelstvech, který může u slabých včelstev vést k loupeži. Ochrana a ošetření díla před škůdci je povolena pouze nástrahami proti hlodavcům umístěnými v pastích a přípravky a prostředky uvedenými v příloze č. II. NK (ES) č. 889/2008. Povoleno je také fyzikální ošetření úlů a pomůcek pomocí páry nebo plamene.

Kočování kvůli opylování konvenčních plodin

Pokud chce ekologický včelař za účelem opylování konvenčních zemědělských plodin a sadů kočovat, může k tomuto záměru část svých včelstev vyčlenit a ve

svém včelařském podniku pak provozovat jakoby ekologické i konvenční včelařské jednotky. V takovém případě však musí u všech svých včelstev důsledně dodržovat pravidla ekologického chovu včel, s výjimkou požadavků na stanoviště včelstev, které budou přisunuty ke konvenčním plodinám a sadům.

Pozor! Produkty získané ze včelstev přisunutých ke konvenčním plodinám nebo sadům však nemohou být prodávány jako ekologické. Včelař si musí uchovat pro potřeby kontroly podrobné informace o této výjimečné činnosti, zejména identifikaci vyčleněných včelstev, záznamy o kočování, produkci medu a dalších včelích produktech, způsob jejich využití či prodeje. Souběžný ekologický chov včel a konvenční chov včel

světlé, s několika zadečkovými články světle hnědožluté nebo hnědočervené barvy. Takovýto materiál, stejně jako chov nepůvodních hybridních kmenů včelstev původem z Anglie – tzv. Buckfastské včely – je z hlediska ekologického chovu včel nevhodný.

Stanoviště ekologické včelnice

Stanoviště včelstev používaná k ekologickému chovu včelstev musí zajišťovat celoročně, s výjimkou období vegetačního klidu a klimaticky nepříznivých období včelařské sezóny, výživu včelstev nektarem, pylem a vhodný, nejlépe přírodní zdroj vody. V této snůšce musí být významně zastoupeny rostliny přirozené a polopřirozené společenstev nebo i rostliny pěstované na vel-

Lipový květ na ekofarmě – vhodná včelí pastva Foto Ing. Jan Dvorský

Včelí pastva Foto Ing. Jan Dvorský

Ekologický včelař v chráněné krajinné oblasti Stará Planina (Bulharsko)

Foto Jiří Urban

Stanoviště včelstev

Včelíny a včelnice musí být umístěny v oblastech, kde mohou včely sbírat nektar a pyl převážně z ekologicky pěstovaných rostlin a stromů, přirozené vegetace, lesů a ostatních ploch, které nejsou ekologicky obhospodařované, ale jsou ošetřovány metodami s nízkým dopadem na životní prostředí. Stanoviště včel musí být dostatečně vzdálena od zdrojů, které by mohly způsobit kontaminaci včelích produktů nebo ohrozit zdraví včel. Tomuto požadavku nejlépe vyhovují umístění, kde v okruhu 3 km se nachází národní park, CHKO, přírodní rezervace, maloplošné chráněné území, oblast Natura, pásmo ochrany vod a oblasti vyhlášené jako LFA nebo oblasti, kde je většina zemědělských podniků zapojených do ekologického zemědělství a ostatních AEO.

kové roje nebo matky dostupné, může je včelař doplnit maximálně do deseti procent celkového stavu včelstev včelstvy nebo matkami z konvenčního včelařského provozu. Podmínkou je, že včelstva a matky konvenčního původu budou umístěny do úlů, jejichž dílo nebo mezistěny jsou z vosku pocházejícího z ekologického včelaření. Pokud je toto dodrženo, není stanoveno žádné další přechodné období. O povolení doplnění stavu včelnice nebo včelína konvenčními včelstvy a matkami do deseti procent stavu včelstev nemusí včelař žádat o povolení ministerstva zemědělství.

Usmrcování včel, jako metoda získávání včelích produktů, je zakázáno. Přistřihávání křídel matkám je zakázáno. Odstraňování trubčího plodu je povoleno jen jako biologické opatření v boji proti varroóze.

Včelí dílo a vosk z konvenčního včelaření je možno v ekologic-

ve smyslu NR (ES) č. 834/2007 čl. 11, není v jednom včelařském podniku možný.

Plemenný materiál a jeho rozmnožování

Zásady ekologického chovu včel předpokládají uplatnění plemen a geografických ras v dané oblasti původních. To v České republice znamená chov včely kraňské, výjimečně v západních oblastech ČR včely tmavé stře-doevropské nebo jejich kříženců se včelou kraňskou. Tato definice vyhoví i chovatelský materiál místního původu. Nepřípustné jsou importované včely ve formě tzv. paketů ze zahraničí, jak se běžně uplatňují a nabízejí např. v některých zemích ES, většinou původem z Nového Zélandu nebo jiných zemí jižní polokoule. V takových případech jsou chované včely většinou nápadně

kých plochách podle pravidel pro ekologické zemědělství.

V podmínkách ČR zajišťují přirozenou a polopřirozenou snůšku včelstev především tyto rody rostlin: líska, olše, vrba, topol, jilm, javor, smetanka, slivoň, hloh, akát, maliník, lípa, ostružiník, vrbka, kypraj, tužebník, čekanka, bodlák, pcháč, chrpa, celík, břechtan, lesní jehličnany (medovice).

Vzhledem k velkoplošnému pěstování včelařsky významných rostlin v zemědělství a skutečnosti, že včelstva za intenzivní snůšky létají i více než pět kilometrů od svého stanoviště, je samozřejmou skutečností, že prakticky na všech stanovištích tvoří různě velký podíl snůška nektaru a pylu z konvenčních ovocných stromů, řepky, jetele a kukuřice.

Ing. Jan Dvorský
ekologický zemědělec
a spolupracovník ZERA, o. s.

Ing. Jan Dvorský hospodaří ekologicky na rodinném statku zaměřeném na chov koz a produkci kozích biosyrů (www.kozidvorek.cz). Jako odborník na kontrolu ekologického zemědělství spolupracuje s ÚKZÚZ Brno, Bioinstitutem Olomouc a zejména se Zemědělskou ekologickou regionální agenturou v Náměšti nad Oslavou, kde se mj. podílel na přípravě nové publikace Základy ekologického zemědělství v rámci studijního programu projektu: Další vzdělávání v oblastech udržitelného hospodaření v krajině (OPVK). O publikaci je možné napsat přímo autorovi: jan.dvorsky@foa.cz

